

Daniela Marčok

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za slovakistiku
danielamarcokova@ff.uns.ac.rs

УДК 811.162.4:37(497.1)"1929/1941"
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2020.24.2.22>
прегледни рад
примљено 02.03.2020.
прихваћено за штампу 18.09.2020.

OBRAZOVANJE U KONTEKSTU SLOVAČKO-SRPSKIH ODNOSA U OSNOVNOJ ŠKOLI SA SLOVAČKIM NASTAVNIM JEZIKOM U KISAČU U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI *

Nakon proglašenja Kraljevine Jugoslavije 1929. g. donet je Zakon o narodnim školama koji je dozvoljavao da se nastava za decu drugih nacionalnosti odvija na njihovom maternjem jeziku, a državni jezik se predavao kao obavezan predmet. Školska sekcija Matice slovačke u Jugoslaviji je davala predloge o broju časova državnog jezika u slovačkim narodnim školama. Oslanjala se na školski zakon ali je uzimala u obzir i nastojanje Slovaka da svoj naraštaj nauče državni jezik. Broj učitelja koji nisu bili slovačkog porekla, a koji su predavali u osnovnim školama sa slovačkim nastavnim jezikom vremenom se smanjivao, a broj publikovanih slovačkih udžbenika se povećavao. Cilj našeg rada je kroz analizu arhivske građe o osnovnoj školi u Kisaču i tadašnje štampe vojvodanskih Slovaka ukazati na uzajamnu srpsko-slovačku saradnju u rešavanju školskih pitanja.

Ključne reči: srpsko-slovačke kulturne veze, osnovna škola sa slovačkim nastavnim jezikom, Kisač, 1929. g.–1941. g.

After the proclamation of the Kingdom of Yugoslavia in 1929, the Public School Act was passed, which allowed the teaching of children of another nationality in their native language and the official language was taught as a compulsory subject. The school section of the Central Slovak Cultural and Publishing Society (Matica) in Yugoslavia provided suggestions on the number of official language classes in Slovak public schools. The Matica relied on the School Act, but also considered the efforts of the Slovaks to teach their off spring the official language. The number of teachers of non-Slovak background teaching in Slovak schools decreased over time and the number of published Slovak textbooks increased. The goal of our work is to, through the analysis of archival material on the Kysač grammar school and the press of Vojvodina Slovaks from that period, point out to the mutual Serbian-Slovak cooperation in solving school issues.

Keywords: Serbian-Slovak cultural relations, grammar school with Slovak instructional language, Kysač, 1929–1941.

Prvi Slovaci su se u vreme terezijanske kolonizacije doselili u Kisač 1773. godine, gde je već živelo srpsko stanovništvo. Upravo 1773. g. prvi put se pominje postojanje srpske škole u Kisaču (Ognjanović 195?: 105), dok je slovačka evangelistička škola osnovana 1785. g (Jesenský 1773: 4). Škole su od svog osnivanja imale konfesionalni karakter uz obavezan državni nadzor. Nakon Prvog svetskog rata i stvaranja nove državne zajednice – Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u političkim opštinama u nacionalno i verski mešovitim sredinama izvršeno je spajanje svih škola u jednu pod imenom Državna osnovna škola (Šimunović-Bešlin 2007: 188).

* Rad je nastao u okviru projekta *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kulture u jugoistočnoj i srednjoj Evropi (178017)*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Škola u Kisaču je od 1920. do 1934. g. funkcionisala pod imenom Slovačka državna osnovna škola Kisač, a nakon toga do 1941. g. pod nazivom Državna narodna škola Kisač (IAGNS, F86, Radivoj Miškov: Sumarni inventar sa beleškom o fondu). U knjizi zapisnika nastavničkog veća škole u Kisaču na školskom pečatu je sve do 1934. g. bio naziv Državna osnovna škola Kisač (bez prideva slovačka). Ministarstvo prosvete je predlagalo da se škole mogu nazvati imenom neke znamenite istorijske ličnosti, ali je školski odbor 5. 4. 1930. g. odbio ovu „naredbu Ministarstva prosvete broj 1141/1930“ sa obrazloženjem da u samom mestu ne postoji takav običaj i da se ovo rešenje privremeno odgađa (IAGNS, F86, Zapisnik Školskog odbora 1926-1932, knjiga I). Iako nije zabeleženo da li je bilo nekih konkretnih predloga, može se pretpostaviti da zarad postojeće dobre saradnje i primernog suživota srpskih i slovačkih meštana, učitelja i njihovih učenika, članovi školskog odbora nisu hteli da stvaraju nepotrebnu tenziju ili netrpeljivost birajući ime bilo slovačke ili srpske istorijske ličnosti.

Nakon podržavljenja školske zgrade su u većini slovačkih mesta ostale u vlasništvu crkve, ali je država bila u obavezi da plaća njihov zakup. Time je država preuzela na sebe i brigu o održavanju škola, a prema propisima i zakonima je to spadalo pod kompetenciju školskih odbora (Zakon o narodnim školama, 1929, čl. 19, 20 i čl. 123-124) koji su se formirali od opštinskih odbora. Sve do školske godine 1936/37 održavanje, eventualno izgradnja školskih zgrada je padala na teret opštinskog budžeta. Od 1. aprila 1937. g. država je izdržavanje škola prenela pod kompetenciju banovine (Uredba o izdržavanju narodnih škola O. n. br. 55847-36, čl. 1) i na teret njenog budžeta. Dok je u dotadašnjoj praksi sastavljanje i usvajanje školskog budžeta vršio školski t. j. opštinski odbor, prema novoj uredbi učiteljski kolektiv je vršio predlog školskog budžeta, a uprava banovine je odobravalala budžet i isplaćivala finansijska sredstva. Vlasti su ovom odlukom imale nameru da prenosom nadležnosti o materijalnim pitanjima škole na upravu banovine obezbede svim školama materijalna sredstva u ravnomernim delovima prema stvarnim potrebama. Na taj način su se neke škole trebale osloboditi nemarnih i nesavesnih školskih t. j. opštinskih odbora koji su bili odgovorni za bedno stanje nekih školskih zgrada (Ededy 1939: 194-195).

U pojedinim mestima sa slovačkim stanovništvom su školske zgrade bile u vlasništvu isključivo evangelističke crkve (Bajša, Gložan, Kisač, Silbaš, Bačka Palanka, Lalić, Potiski Sveti Nikola – danas Ostojićevo, Bingula), reformatorske crkve (Novi Sad) ili pravoslavne crkve (Šid), a neke su bile u vlasništvu države (Belo Blato), t. j. opštine (Kovačica, Padina, Vojlovica, Slovački Aleksandrovac – danas Janošik). U nekim mestima je vlasništvo nad školama bilo raznovrsno: u Pivnicama su školske zgrade pripadale opštini, evangelističkoj i pravoslavnoj crkvi; u Kulpinu i Petrovcu evangelističkoj crkvi i državi; u Selenči opštini, evangelističkoj i katoličkoj crkvi; u Slovačkom Aradcu i Hajdučici evangelističkoj crkvi i opštini. Prema statistici Školske sekcije Matice slovačke u Jugoslaviji¹ takva situacija se održala u celom

¹ U nastojanju da preduprede zahteve nacionalnih manjina za školskom autonomijom, jugoslovenske vlasti su podsticale druge vidove afirmisanja nacionalnog i kulturnog identiteta pripadnika manjinskih zajednica. Posebno je manjinama slovenskog porekla ukazivana značajnija pažnja nego ranije. Tako je po ugledu na Maticu srpsku i Maticu slovačku u Turčanskom Svetom Martinu u leto 1932. g. u Petrovcu, mestu u Bačkoj naseljenom pretežno Slovacima, osnovana Matica slovačka u Jugoslaviji. Zahvaljujući predanom radu skoro 1000 članova koji su se angažovali u okviru njen-

međuratnom periodu. Od ukupno 12 naselja u Bačkoj u kojima su Slovaci bili većina ili živeli u većem broju, isto toliko u Sremu i 9 mesta sa većinskim slovačkim stanovništvom u Banatu, jedino u Čibu (Čelarevo), Petrogradu (Zrenjanin), Ašanji i Soljanima nije postojala slovačka škola, pa su deca pohađala škole na državnom jeziku. U školi u Belom Blatu je postojala slovačka škola, ali zbog nedostatka slovačkog učiteljskog kadra slovačku decu su poučavali učitelji iz nemačke manjinske škole. U Ljubi su zbog manjka učitelja Slovaka sva deca pohađala školu na državnom jeziku (Ededy 1939: 202).

Generalno su se sve škole nacionalnih manjina u Kraljevini Jugoslaviji borile sa nedostatkom učiteljskog kadra. Slovačka nacionalna manjina je izražavala nezadovoljstvo zbog nepostojanja posebnih katedara za slovački jezik u učiteljskim školama (Глигоријевић 1981: 154 prema Шимуновић-Бешлин 2006: 199).

Problem nedostatka učitelja u školama na slovačkom nastavnom jeziku rešavan je zapošljavanjem srpskih učitelja. Oni su, vremenom, po zakonu stekli pravo na ta učiteljska mesta, pa su se pojavile izvesne poteškoće prilikom njihovog premeštanja iz slovačkih škola u Vojvodini (NJ 1928/40, 4). Ipak, postepeno se smanjivao broj učitelja koji nisu bili slovačkog porekla, a koji su predavali u slovačkim odeljenjima. Tako je 1926. g. u Kisaču radilo šest učitelja koji nisu bili slovačke nacionalnosti (NJ 1926/48, 2). Prema statistici školske sekcije novoosnovane Matice slovačke u Jugoslaviji 1932. g. u Kisaču je u 10 odeljenja radilo 9 slovačkih učitelja, što znači da samo jedan učitelj nije bio Slovak (NZ 1933/1, 45).² Međutim, konstatacija da se isto stanje održalo do 1939. g. (Ededy 1939: 202) se ne može prihvatiti, jer su prema zapisnicima nastavničkog veća u periodu od proglašenja Kraljevine Jugoslavije do početka Drugog svetskog rata (1929 – 1941) u Državnoj osnovnoj školi u Kisaču bili zaposleni: Jan Klinko (Ján Klinko), Anđelka Baras, Jovan Pavlov (Ján Pavlov), Jovan Jakšić,³ Marija Hrubik (Mária Hrubiková nar. Vodová), Jan Eđedi (Ján Ededy), Elena Parnjicka rođ. Bođicka (Elena Párnická nar. Bodická), Milan Tutorov Petljanski,⁴ Emil Klobušicki (Emil Klobušický), Paula Červenj (Paula Červeňová),

ih sekcija/odbora (narodno-vaspitni, narodno-privredni, literarni, pozorišni, muzički, etnografski i istorijski), Slovaci su imali sve preduslove za kulturni i prosvetni razvoj u Kraljevini Jugoslaviji.

² Bila je to Anđelka Baras koja je u Kisaču radila od 1925 – 1940. g. Bilo je pokušaja da se premešti u Veliki Bečkerek 1928. g. i u Veprovac 1929. g., ali je ipak zadržala službu u Kisaču. Iako je bila srpske nacionalnosti, 1928. g. je položila kurs za slovačke učitelje u Novom Sadu. Od 1934. do 1939. g., radila u slovačkim odeljenjima četvrtog razreda u Kisaču (AVNS, F 126 IV, Personalni dosije Anđelka Baras). Predavala je u slovačkom odeljenju IV razreda sve predmete osim veronauke, pošto nije bila evangelističke veroispovesti (*Zapisnik* 2.4.1932). Ujedno je vršila i funkciju upravitelja škole sve dok nije tražila premeštaj u Novi Sad 1940. g. (AVNS, F 126 IV, Personalni dosije Anđelka Baras)

³ Jovan Jakšić je po narodnosti bio Srbin, poreklom iz Mitrovice. Najpre je 1924. g. bio postavljen za učitelja u Laliću a već 14. 3. 1925. godine je premešten u Kisač. Zbog odsluženja kadrovskeg roka u vojsci 1926. g. je uvažena njegova ostavka, nakon čega je 1927.g. postavljen u Telečku u somborskom srežu. Već 1928. g. je premešten u Oto Majur, pustaru u blizini Kisača. Po molbi je 7. 12. 1929 premešten u Kisač gde je do 13.2. 1932 bio upravitelj. Dužnost učitelja – činovničkog pripravnika u Pokrveniku u Vardarskoj banovini primio je 25.5. 1934. g.

⁴ Milan Tutorov Petljanski po narodnosti Srbin, poreklom iz srpsko-slovačkog sela Silbaš u Bačkoj je 9.12. 1929. g. stupio na mesto stalnog učitelja u Kisaču. Zbog odsluženja vojničkog

Zuzana Raspopović rođ. Macak (Zuzana Raspopovićová nar. Macáková),⁵ Mihal Parnjicki (Michal Párnický), Marija Ilić,⁶ Milica Petković, Julijana Krompić, Marija Devetaković rođ. Vierg (Mária Devetakovićová nar. Viergová), Zuzana Kardeljis rođ. Macak (Zuzana Kardelisová nar. Macáková), Vera Nikolić, Zuzana Pavlov rođ. Ščevčik (Zuzana Pavlovová nar. Števíčiková), Julka Pavlova rođ. Kovač (Julka Pavlová nar. Kováčová), Zlata Jesenska Porubska (Zlata Jesenská Porubská), Andrej Kukučka, Vaso Kolak, Josip Boldocki (Jozef Boldocký), Nevena Notaroš, Jan Šimkovic (Ján Šimkovic) (*Zapisnik sednica mesnog nastavničog veća škole u Kisaču / započēt 1932. godine/*⁷; Berédióvá-Stupavská 2013: 292).

U slovačkim narodnim školama u Bačkoj, Banatu i Sremu bio je zaposlen znatan, ali ne i zadovoljavajući broj slovačkih učitelja: od 132 aktivna učitelja 109 su bili Slovaci a 23 druge nacionalnosti. Od toga su polovinu zaposlenih činile žene; ova- kva rodna zastupljenost učiteljskog kadra je u celoj državi bila uobičajena pojava. Rešenje koje je ulivalo nadu za popunjavanje učiteljskih mesta slovačkim učiteljima bio je obećavajući broj slovačkih preparandista po raznim jugoslovenskim učitelj- skim školama. Osim u Kisaču, u većini vojvođanskih manjinskih škola na slovačkom jeziku postojala su i tzv. „jugoslovenska“ odeljenja⁸ pa su neki učitelji srpske naci- onalnosti samoinicijativno predlagali promenu mesta službovanja i izrazili želju da rade u manjinskim školama. Tako je nastavnica Marija Bećin iz Sivca poslala molbu u kisačku školu, ali ne navodi razlog ovakve njene odluke u vezi eventualne promene mesta službe (*Zapisnik* 23.10.1933).

Rad na izgrađivanju jedinstvenog sistema obrazovanja odvijao se u teškim i slože- nim uslovima, jer su se škole u svakoj jugoslovenskoj pokrajini pod austrougarskom vlašću imale svoje tokove razvoja i posebno zakonodavstvo, a po svojoj razvijenosti se nikako nisu mogle izjednačiti. Škole u Vojvodini su imale posebno obeležje (Kruľj 2011: 11) zbog svog multikuturnog, multietničkog i multikonfesionalnog karaktera.

Ministarstvo prosvete je pokrenulo rad na izradi jedinstvenog nastavnog plana i programa za četvororazrednu osnovnu školu, koji je završen tek 1925. godine.

roka 15. 9. 1930. g. uvažena mu je ostavka na državnu službu, tako da je u Kisaču radio jedno polugodište. Nakon toga je 1932. g. premešten u Doboševce u batinskom srezu (AVNS, F 126 IV, Personalni dosije Milan Tutorov Petljanski).

⁵ I privatno su učitelji sklapali čvrsta srpsko-slovačka prijateljstva i brakove. Zuzana Macak se udala za Miloša Raspopovića, učitelja u Novom Sadu (AVNS, F 126 IV, Personalni dosije Zuzana Macak).

⁶ Marija Ilić je u školu u Kisač došla u septembru 1932/33. g. i trebala je da predaje u kombi- novanom Vb – VIb razredu, ali pošto traženo otvaranje novog odeljenja nije bilo odobreno na vreme, nekoliko nedelja je učitelj J. Eđedi osim svog odeljenja preuzeo i učenike M. Ilić. Prema uputstvima nadzornika stariji razredi su se dodeljivali učiteljima a mlađi učiteljicama, ali su u man- jinskim školama učitelji/učiteljice Jugosloveni (kojima manjinski jezik nije maternji) morali uzimati starije razrede, t. j. višu narodnu školu (*Zapisnik* 21.11.1932).

⁷ Dalje: *Zapisnik*.

⁸ Zbog finansijskih razloga 1932. g. je u državi došlo do spajanja manjinskih škola sa jugoslovenskim školama u jednu administrativnu celinu, što je bio slučaj u sledećim mestima sa slovačkim stanovništvom: Bajša, Kulpin, Novi Sad, Pivnice, Selenča, Silbaš, Bačka Palanka, Lalić, Čib (Čelarevo), Slovački Aradac, Belo Blato, Hajdučica, Kovačica, Potiski Sveti Nikola (Ostojićevo), Vojlovica, Bingula, Erdevik, Šid, Ljuba, Dobanovci (Ededy 1939: 194, 199–202).

Posle zavođenja šestojanuarske diktature 1929. g. doneto je više zakona, između ostalih i Zakon o narodnim školama (Potkonjak, Šimleša 1989: 517).⁹

Reakcije slovačkog naroda na ovaj zakon u početku nisu bile pozitivne, prvenstveno zbog trajanja obaveznog osnovnog školovanja. Ovaj zakon je predvideo višu narodnu školu u trajanju od četiri godine, umesto dotadašnje dve godine „opetovnice“ koja je ionako u tradicionalnim crkvenim školama bila prema mišljenju naroda „nepotreban privesak“. Većina pripadnika slovačkog naroda nije shvatala praktičan značaj više narodne škole jer je to onemogućavalo sprovođenje ukorenjenog običaja (ne uvek i potrebe) iskorišćavanja vlastitog deteta kao radne snage (Ededy 1939: 193).

Slovacima, kao i drugim nacionalnim manjinama, je još 1919. g. omogućena nastava na maternjem jeziku u osnovnim školama i novoosnovanoj gimnaziji u Petrovcu. Još krajem 1927. g. na sastanku predstavnika Ministarstva prosvete i zastupnika političkih i kulturnih udruženja Slovaka, održanom u Kisaču, rešavano je pitanje nastavnih planova za osnovne škole na slovačkom jeziku. Polazeći od konstatacije da se Slovaci i Česi ne mogu smatrati nacionalnim manjinama kao Mađari, Nemci i Rumuni,¹⁰ smatrano je da nastavni planovi treba da se promene tako, što će se nastava u prvom i drugom razredu osnovne škole održavati na maternjem jeziku, u trećem i četvrtom razredu geografija i istorija na maternjem, a u petom i šestom razredu na srpskohrvatskom jeziku. Zakon iz 1929. g. dozvoljavao je da se nastava za decu druge nacionalnosti odvija na njihovom maternjem jeziku, a državni jezik je trebalo da se predaje kao obavezan predmet (čl. 45). Uvođenje obavezne nastave državnog jezika već u prvom razredu osnovne škole smatrano je tendencijom nacionalne asimilacije (Глигоријевић 1981: 154 prema Шимуновић-Бешлин 2006: 199). U praksi se učenje srpskohrvatskog jezika već od prvog razreda pokazalo kao izlišno, jer su slovačka deca sa lakoćom savladavala i jezik, pa i ćirilično pismo. Stoga su slovačke kulturno-prosvetne ustanove u Jugoslaviji izdejstvovala naređenje u ministarstvu prosvete (O. n br. 10813-35), prema kojem se sa učenjem državnog jezika počinjalo u trećem razredu niže narodne škole. Tako je nastava u prvom i drugom razredu bila isključivo na slovačkom jeziku. Prosvetna vlast je smatrala da nastava u višoj narodnoj školi od petog do osmog razreda treba da se održava na državnom jeziku, iako to zakon eksplicitno nije propisivao. Do tada se ministarskim naređenjem O. n br. 7271-28 u višim školama nastava na državnom jeziku odvijala iz predmeta: državni jezik kao predmet, istorija i geografija; pevanje i fizičko su održavani kombinovano na državnom i slovačkom jeziku, a nastava ostalih predmeta, uključujući istoriju Slovaka i Čeha i slovački jezik kao predmet, održavala se na slovačkom jeziku. Slovaci su izražavali nezadovoljstvo zbog toga što vlast nameće samo obavezu slanja dece u višu školu a ne daje im nikakvo nacionalno pravo. Smatrali su da će time poznavanje slovačkog jezika, kao i nacionalna svest postepeno slabiti, što na kraju krajeva nika-ko nije dobro za formiranje dobrih jugoslovenskih građana. Prema zakonu iz 1929. g.

⁹ Rad na donošenju zakona počeo je 1919. godine nacrtom Zakona o narodnim školama u Kraljevini SHS. Ni nakon njegovog donošenja na području Kraljevine Jugoslavije nije sprovedena unifikacija zakona, pa su se u nekim oblastima rukovodili starim školskim zakonima, donesenim još u vreme Austro-Ugarske monarhije.

¹⁰ Autor je očigledno aludirao na slovensku pripadnost Slovaka i Čeha.

samo je neslovenska manjina – Nemci imala povlasticu da nastavu u višim razredima održava na svom maternjem jeziku (Ededy 1939: 196-198).

U nastavnoj praksi je ponekad bilo nedoumica oko jezika nastave nekih predmeta u školama na jezicima nacionalnih manjina, pa su povremeno intervenisale i njihove kulturno-prosvetne organizacije. Tako Čehoslovački savez¹¹ cirkularnim pismom podseća nastavnike u odeljenjima sa „čehoslovačkim nastavnim jezikom“ na naređenje Ministarstva prosvete br. 23328/33 prema kojem se u manjinskim odeljenjima nacionalna grupa predmeta, izuzev državnog jezika t. j. zemljopis i narodna istorija, „ima predavati na maternjem jeziku manjinske škole“ – to znači u slovačkim školama na slovačkom jeziku. Upraviteljica škole u Kisaču A. Baras predlagala je da se i dalje ovi predmeti uče na srpskom jeziku, jer bi to mogao da traži i nadzornik, ali je nastavnicima ostavila mogućnost da postupe prema vlastitom nahođenju (*Zapisnik* 19.6.1933).

Ministarstvo prosvete i školski nadzornici su zahtevali da se obrati posebna pažnja na nastavu državnog jezika. Tako je školski nadzornik 1932. g. dao uputstva za nastavu u manjinskim školama u kojima se zahtevalo da “deca treba da znaju ime Njeg. Veličanstva Kralja i kraljevske porodice...ako učenik bude ocenjen slabom ili rđavom ocenom iz državnog jezika ponavlja razred” (*Zapisnik* 21.11.1932).

Slovački učitelji su nakon podržavljenja škola postali državni činovnici i kao takvi su potpuno vladali srpskim jezikom, jer su potrebne kvalifikacije sticali u državnim učiteljskim školama.¹² Ova okolnost je nametnula slovačkom učiteljstvu dvostruku obavezu. Na jednoj strani je bila obaveza prema državi da vaspitava dobre Jugoslovane u duhu državnog i nacionalnog jedinstva i verske tolerancije; država je u tom smislu očekivala i zahtevala od učitelja i aktivnosti mimo škole, najčešće je to bilo učešće u radu državnih ustanova i organizacija, na primer Soko i Crveni krst. Na drugoj strani slovački narod je od svog učiteljstva očekivao vaspitavanje mladih naraštaja u slovačkom duhu – takođe mimoškolskim prosvetnim radom u slovačkim kulturnim udruženjima – koji će kao članovi iako malog slovačkog naroda prepoznati svoje mesto i ulogu u slovenskom i ostalom svetu. Sa takvim očekivanjima i angažovanjem u nastavi i mimo nje bio je to težak, odgovoran, iscrpljujući, a često nedovoljno priznat rad učitelja u manjinskim školama, ali je slovačka nacionalna manjina u Jugoslaviji bila zahvalna „bratskoj slovenskoj državi“, što joj je omogućavala

¹¹ Čehoslovački savez je bio krovna organizacija pripadnika češke i slovačke manjine u međuratnoj Jugoslaviji koju su osnovali delegati 36 češkoslovačkih društava u Kraljevini SHS na prvom kongresu u Osijeku 28. i 29. juna 1921. g. (NJ 1921/26-7, 1). Njegova uloga bila je podržavanje kulturnih i privrednih aktivnosti, kao i podsticanje nacionalne svesti (NJ 1922/36, 1). Sedište Čehoslovačkog saveza od 1924–1937. g. bio je Beograd, a od 1937–1941. g. Zagreb. Ideja vodilja slovačkih prosvetnih radnika bila je slovenska uzajamnost koju je potencirao upravo Čehoslovački savez u Kraljevini SHS, čiju je ulogu kasnije preuzela novoosnovana Matica slovačka u Jugoslaviji 1932. g.

¹² U nepovoljnoj situaciji su se našli mađarski učitelji zbog nedovoljnog poznavanja državnog jezika. Godine 1929, posle neuspešnih ispita o poznavanju srpskog književnog jezika, prosvetne vlasti su otpustile veliki broj učitelja iz redova drugih narodnosti; samo iz redova mađarske manjine otpušteno je preko 85 učitelja u 46 opština Vojvodine (Глигоријевић 1972: 74). Olakšavajuća okolnost u savladavanju srpskog jezika za slovačke učitelje je bila relativna sličnost ova dva slovenska jezika.

da živi i da se razvija prema vlastitim nacionalno-kulturnim mogućnostima i ciljevima (Ededy 1939: 200 – 201).

Usled nedostatka udžbenika na slovačkom jeziku u slovačkim odeljenjima koristili su se i neki srpski udžbenici. Tako su se u Kisaču školske 1935/36. g. u III razredu slovačkog odeljenja koristili sledeći udžbenici: Protić – Stanojević: *Čitanka*; Cvejić – Obradović: *Zemljopis*; Drag. Ilić: *Istorija Jugoslovena*; Drag. Ilić: *Mala gramatika*; Ferdo Klátik: *Čitanka*; Ferdo Klátik: *Cvičebnica slovenčiny*; Pavel Čobrda: *Biblické histórie*; S. Štarke: *Malý katechizmus* (AVNS, F 126 IV, Personalni dosije Julka Pavlova). Vremenom se broj publikovanih slovačkih udžbenika povećavao,¹³ stoga je školska sekcija Matice slovačke u Jugoslaviji apelovala na učitelje da iskoriste svoje pravo i predaju nacionalnu grupu predmeta na slovačkom jeziku koristeći slovačke udžbenike (NJ 1939/36, 3). Uprkos tome, u nastavnoj praksi su se i dalje koristili srpski udžbenici iz nacionalne grupe predmeta: Ljajić: *Zemljopis za III r.*, Stefanović: *Zemljopis za IV r.*, Ilić: *Istorija za IV r.*, dok su iste čitanke iz srpskog jezika za III i IV r. autora Milovanovića i Miloševića koristila i odeljenja na državnom jeziku i slovačka manjinska odeljenja (*Zapisnik* 9.9.1940).

Zalaganjem Matice slovačke u Jugoslaviji početkom decembra 1938. godine izašla je iz štampe istorija za IV. razred slovačkih narodnih škola (Dejepis Juhoslovanov pre IV triedu ľudových škôl) autora Mihala Kiselje, učitelja iz Pivnica (NJ 1938/46, 1; Ededy 1939: 198). Da bi se upotpunila relativno skromna ponuda slovačkih udžbenika na tržištu i time omogućila nastava i vaspitanje u slovačkom duhu, za štampu je bio pripremljen udžbenik istorije za III razred slovačkih narodnih škola (*Dejepis: pre III. triedu juhoslovanských štátnych ľudových škôl so slovenským vyučovacím jazykom*) autora S. Šiške, koji je iz štampe izašao 1940. g. i udžbenik geografije za III-IV razred slovačkih narodnih škola (*Zemepis pre III.-IV. triedu ľudových škôl*) autora M. Majerove i E. Spevaka (Ededy 1939: 198).

Osnovni zadatak škole i prosvetnih radnika bio je da izgradi, vaspitava i neguje svest o jugoslovenskom nacionalnom i državnom jedinstvu. Glavnu ulogu u ostvarivanju ovog zadatka imala je „nacionalna grupa predmeta“ koju su sačinjavali: „državni“ jezik (srpskohrvatskoslovenački ili srpskohrvatsko-slovenački), geografija (zemljopis) i istorija. Udžbenici istorije obilovali su primerima istorijskih ličnosti novog „troimenog naroda“ s ciljem kulturno-nacionalnog i duhovnog ujedinjenja i razvijanja nacionalnih osećanja. Od posebnog značaja je u tom periodu bila izgradnja što snažnijeg nacionalnog karaktera pokrajine Vojvodine, jer je slovensko stanovništvo između dva svetska rata bilo u manjini u odnosu na neslovensko. Što se tiče nastave na manjinskim jezicima, nije se težilo asimilaciji manjina, već se nastojalo na slabljenju njihove nacionalne svesti, odnosno vezanosti za nacionalizam svojih matičnih država (Koljanin 2014: 203). Tako je, na primer, već spomenuti udžbenik istorije za III. razred prikazivao znamenite ličnosti srpske i hrvatske istorije: Ćirilo i Metodije, Sveti Sava, Kraljević Marko, knez Lazar, Nikola Šubić Zrinski, Karađorđe Petrović, kralj Petar I Karađorđević, Jozef Juraj Štrosmajer, kralj Aleksandar I Karađorđević (Šiška, 1940).

¹³ Knjižara štamparije u Petrovcu (Kníhkupectvo Kníhtačiarne uč. spol. Petrovec) je 1940. g. imala u ponudi sledeće udžbenike na slovačkom jeziku: *Abecedár* (Klátik); sve čitanke od I-VI razreda (Klátik); *Cvičebnica* (Klátik); *Prírodopis a teloveda pre III. tr a IV. tr* (Kubányová – Labáthová), *Dejepis pre III triedu* (Šiška); *Dejepis pre IV triedu* (Kysel'a); *Biblické histórie a Lutherov malý katechizmus* (Čobrda) (NJ 1940/33, 4).

Ministarstvo prosvete je na predlog prosvetnih inspektora u svom raspisu još od 28. oktobra 1920 bliže definisalo propise o nastavi tzv. nacionalne grupe predmeta za pripadnike nacionalnih manjina: „Učenje srpskog jezika, istorije i zemljopisa u školama tuđih narodnosti ima se izvoditi sa mogućim olakšicama spomažući se materijalnim jezikom kojim se služe učenici i u skraćenom obimu gradiva“ (Глигоријевић, 1972: 65).

Na kongresu čehoslovačkih učitelja 4. 3. 1932. g. u Novom Sadu predsednik kongresa Samuel Šiška je isticao ulogu crkve u očuvanju narodnog karaktera slovačkih škola u Vojvodini, ali je takođe ukazivao na ulogu „bratskog srpsko-hrvatskog naroda“ u stvaranju nove države i značaj međusobne dugogodišnje saradnje (NJ 1932/20, 2). Od učitelja iz Kisača kongresu su prisustvovali: Z. Porubska, E. Bođicka, M. Hrubik, J. Pavlov, J. Eđedi (NJ 1932/20, 4). Tom prilikom je istaknuto da slovački učitelji revnosno uče svoje učenike srpski jezik.

Školska sekcija Matice slovačke u Jugoslaviji je na svojoj sednici 7. 8. 1934. g. u Petrovcu donela predlog o broju časova učenja državnog jezika u slovačkim narodnim školama. Uziman je u obzir školski zakon, ali i nastojanje Slovaka da svoja polkoljenja nauče jezik „bratskog naroda“. Aktivni učesnici ove sednice su bili i učitelji iz Kisača Petar Šimković i Jan Eđedi.¹⁴ Sledeće godine je aktom Ministarstva prosvete br. 324 saopšteno da učenje državnog jezika u odeljenjima sa „čehoslovačkim nastavnim jezikom“ počinje od III razreda (*Zapisnik* 9.4.1935).

Član 45 Zakona o narodnim školama iz 1929. g. je dozvoljavao da manjinske škole sa najmanje dva odeljenja mogu imati svog upravnika, na šta je ukazivala i slovačka štampa. U slovačkom matičnom časopisu *Náš život* autor članka Jan Eđedi, agilan učitelj slovačke narodne škole u Kisaču, a ujedno i sekretar školske sekcije Matice slovačke u Jugoslaviji, preporučivao je da se iskoristi ovo zakonsko pravo jer je svaki razuman upravnik narodne škole duša i pokretač celokupnog školskog života, kao i oslonac egzistencije slovačke nacionalne manjine. Prema postojećoj statistici od 29 slovačkih škola samo polovina je imala svoju samostalnu upravu, dok je druga polovina 1932. g. spojena u jednu administrativnu celinu sa jugoslovenskom ili drugom manjinskom školom (Ededy 1939: 193-194). Iako je to bio slučaj i sa školom u Kisaču, ovaj član zakona nije bitnije uticao na ustaljenu praksu da se njeni upravnici biraju iz redova i Srba i Slovaka: Jan Klinko (1925–1929), Jovan Jakšić (1929–1930), Jovan Pavlov (1930–1932), Anđelka Baras (1932–1939), Zuzana Macak (zamenica upravitelja škole 1936. g.), Vaso Kolak (1939–1940).

O dobrim međunacionalnim odnosima u Državnoj školi u Kisaču svedoče i zapisnici nastavničkog veća u kojima je zabeleženo da su se u školi obeležavali kako srpski, tako i slovački državni i verski praznici. Proslava Vidovdana (Dana narodnog prosvetavanja) obeležavana je najpre u evangelističkoj a zatim i u pravoslavnoj crkvi uz obavezno prisustvo svih učenika (27.6.1938; 25.6.1940). Desetogodišnjica smr-

¹⁴ Na konferenciji (slovačkih i srpskih) učiteljskih okružnih društava iz Stare Pazove, Rume i grada Novog Sada održanoj 11. 6. 1931. g. u Petrovaradinu, mlad učitelj iz Kisača Jan Eđedi (tada je imao 21. g.) održao je predavanje na temu globalne metode u učenju čitanja i pisanja koja se već uspešno upražnjavala u Americi, Engleskoj i Čehoslovačkoj. Predavanje je osvežio praktičnom demonstracijom uz pomoć nekoliko svojih učenika i požnjeo je veliki uspeh, što su prisutni, između ostalih školski nadzornici Mirkov i Perzin, potvrdili u debati koja je potom usledila (NJ 1931/49, 2).

ti slovačkog mesnog učitelja i pisca Vladimira Mičatka obeležena je 25. 11. 1932. g. uz prisustvo svih zaposlenih i učenika uz prethodno odobrenje školskog nadzornika za celodnevnu obustavu nastave. U programu održanom 1. decembra povodom Dana ujedinjenja učestvovali su svi učenici koji su zatim prisustvovali „službi Božjoj“ u evangelističkoj crkvi (21.11.1932), dok su 1937. g. učenici prisustvovali crkvenim liturgijama i u evangelističkoj i u pravoslavnoj crkvi (30.11.1937). Stogodišnjica rođenja J. J. Zmaja u Sremskoj Kamenici obeležena je učešćem školskog hora iz Kisača, kao i 130-godišnjica Karađorđevog ustanka sa naglaskom na ideju jugoslovenstva i na važnost ujedinjenja (12.2.1934). Zatim je obeležena „proslava Filipa Višnjića“ (10.12.1934), rođendan kralja Petra II uz obavezno prisustvo nastavnika i učenika na liturgijama u evangelističkoj i pravoslavnoj crkvi (27.9.1938; 25.8.1940). Ideja jugoslovenstva je naglašavana time, što se aktom Ministarstva prosvete br. 154 podsticala prepiska između učenika osnovnih škola sa učenicima iz drugih mesta (2.2.1934) (*Zapisnik*).

Sledeći primer dobre saradnje je pružanje solidarne pomoći kolegama srpske nacionalnosti Sofiji Veselinovoj i Živku Petrovu koji su otpušteni iz službe (ne navodi se iz kojih škola). Slovački učitelji iz Kisača su se dva meseca odrekli dela svoje plate (*Zapisnik* 3. 9. 1935).

U dnevnicima (tzv. upisnicama) iz ovog perioda mogu se naći podaci o tome da su slovački učitelji povremeno menjali svoje srpske kolege u odeljenjima na državnom jeziku (IAGNS, F86). Delimično objašnjenje upisa slovačke dece u odeljenje na državnom jeziku može biti upravo u činjenici da su ovde povremeno predavali učitelji Slovaci, ali i lokacija same školske zgrade koja se nalazila u delu Kisača sa pretežno slovačkim stanovništvom.¹⁵

Dobra saradnja slovačkih i srpskih učitelja u Kisaču (koja je započeta u vreme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca) nastavljena je i nakon proglašenja Kraljevine Jugoslavije. Zahvaljujući tome omogućeno je primerno funkcionisanje mesne osnovne škole tokom celog međuratnog perioda.

Citirana literatura

Berediová-Stupavská, Ľudmila. Chronologický prehľad učiteľov pôsobiacich v Kysáči od roku 1785. [In:] Vladimír Valentík (ed.) Kysáč 1773–2013. Báčsky Petrovec: SVC, Matica slovenská v Srbsku; Kysáč: Rada Miestneho spoločenstva, 2013, 290–305.

Edegy, Ján. „Prítomný stav slovenského ľudového školstva v Juhoslávii“. *Náš život* 3–4, 1939, 193–194.

Ognjanović, Andrija. Vojvođanske narodne osnovne škole i njihovi učitelji od 1573 do 1774. godine. Novi Sad: Matica srpska, 1957.

Potkonjak, Nikola, Petar Šimleša (Ed.). Pedagoška enciklopedija 2. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.

¹⁵ Član 46 Zakona o narodnim školama iz 1929. g. dozvoljavao je da deca druge narodnosti i jezika mogu po volji roditelja pohađati odeljenja s državnim nastavnim jezikom umesto odeljenja svog maternjeg jezika, dok su deca srpske nacionalnosti morala pohađati isključivo škole na državnom jeziku.

Šiška, Samuel. Dejeпис пре III. триеду јухослованских штатних људових школ со словенским vyučovacím jazykom. Petrovec: Matica slovenská v Juhoslávii, 1940.

Глигоријевић, Бранислав: О настаџи на језицима народности у Војводини 1919–1929. [У:] Зборник за историју. Нови Сад: Матица српска, 5, 1972, 55–83.

[Gligorijević, Branislav: O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini 1919–1929. [U:] Zbornik za istoriju. Novi Sad: Matica srpska, 5, 1972, 55–83]

Глигоријевић, Бранислав. „Политичка иступања и организација Словалка и Чеха у Краљевини СХС”. Зборник Матице српске за историју 24, 1981, 137–155.

[Gligorijević, Branislav. „Politička istupanja i organizacija Slovalka i Čeha u Kraljevini SHS”. Zbornik Matice srpske za istoriju 24, 1981, 137–155]

Кољанин, Драгица. „Уџбеничко питање у просветној политици Краљевине Југославије (1929–1941)”. Истраживања 25, 2014, 331–344.

[Koljanin, Dragica. „Udžbeničko pitanje u prosvetnoj politici Kraljevine Jugoslavije (1929–1941)”. Istraživanja 25, 2014, 331–344]

Круљ, Раденко. „Систем образовања у Југосавији (1918-2000)”. Годишњак Учитељског факултета у Врању. Врање: Учитељски факултет, 2010, 11–28.

[Kruļ, Radenko. „Sistem obrazovanja u Jugosaviji (1918-2000)”. Godišnjak Učiteljskog fakulteta u Vranju. Vranje: Učiteljski fakultet, 2010, 11–28]

Шимуновић–Бешлин, Биљана. Просветна политика у Дунавској бановини (1929–1941). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за историју, 2007.

[Šimunović–Bešlin, Biljana. Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929–1941). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, 2007]

Naš život (1933–1941; 1946–1947)

Národná jednota (1920–1941)

Izvori

Prosvetni glasnik – službeni organ Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1929.

Arhivska građa

Arhiv Vojvodine Novi Sad, fond 126 IV (AVNS). Personalni dosije Anđelka Baras; Personalni dosije Milan Tutorov Petljanski; Personalni dosije Zuzana Macak; Personalni dosije Julka Pavlova

Istorijski arhiv Grada Novog Sada, fond 86 (IAGNS). Osnovna škola sa slovačkim nastavnim jezikom Kisač, Zapisnik Školskog odbora 1926-1932, knjiga I; Radivoj Miškov: Sumarni inventar sa beleškom o fondu

Arhiv Osnovne škole „Ljudovit Štur“ Kisač (AOŠK). Zapisnik sednica mesnog nastavničkog veća škole u Kisaču / započeo 1932. godine/

Arhiv Slovačke evangelističke crkve augzburške veroispovesti u Kisaču (ASECK). Jesenský, František: Pamätnica historických zápisov, starších a novších, o povstaní a ďalšom zveľadovaní cirkvi, počnúc od r. 1773.

Daniela Marčok

EDUCATION IN THE CONTEXT OF SLOVAK-SERBIAN RELATIONS
IN GRAMMAR SCHOOL WITH SLOVAK INSTRUCTIONAL LANGUAGE
IN KYSAČ IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Summary

The analysis of archival material on the Kysač grammar school and the press of the Vojvodina Slovaks from that period finds innumerable examples of mutual Serbian-Slovak cooperation in solving school issues, starting with the hiring of teachers of Serbian nationality due to the lack of Slovak teaching staff, up to the use of some textbooks in Serbian. The Kysač school functioned in the spirit of Yugoslavia: teachers and administrators were selected from among Serbs and Slovaks, teachers of Slovak nationality, if necessary, replaced their colleagues in teaching in Serbian classes and vice versa; Slovak teachers were selected by the Novi Sad supervisors and as instructors at teacher's professional development; they fostered solidarity and provided financial support for teachers of other schools, regardless of nationality. Slovak students also enrolled in schools with official language instruction and they were encouraged to correspond in writing with Serbian school students. Slovak and Serbian national and religious holidays were celebrated. At all times, there was an effort by Slovaks to be loyal citizens of the Kingdom of Yugoslavia, but also to guarantee the preservation of their language and identity, under the supervision of the school section of the Slovak Matica in Yugoslavia and through school acts. Thanks to the good cooperation of Slovak and Serbian teachers in Kysač, this grammar school has operated successfully throughout the interwar period.

Keywords: Serbian-Slovak cultural relations, grammar school with Slovak instructional language, Kysač, 1929–1941.